

O NEKIM ASPEKTIMA VALJANOSTI POSTMATERIJALISTIČKOG KONCEPTA DRUŠTVENIH VRIJEDNOSTI

Ivan Rlmac

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK 316.752(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 9. 1. 1998.

Empirijskom provjerom na 706 ispitanika iz osam velikih gradova Hrvatske utvrđene su metrijske karakteristike mjerenja materijalističkog: postmaterijalističkog koncepta metodom usporedbe u parovima. Dvije varijante skale imaju pouzdanost tipa nutarnje konzistencije od $\alpha = .538$ (A-skala) i $\alpha = .414$ (B-skala). Obje skale pokazuju unidimenzionalna svojstva te relativnu neovisnost o mjerama lijevo: desne orijentacije, religiozno: sekularne orijentacije te autoritarnosti. Analizom varijance provjeren je utjecaj naobrazbe oca ispitanika, naobrazbe ispitanika i recentnije izloženosti ratnim uvjetima na prihvaćanje postmaterijalističkih vrijednosti. Nalazi idu u prilog očekivanja deriviranih iz socijalizacijske i *scarcity* hipoteze te potvrđuje dominantan utjecaj naobrazbe oca ispitanika na prihvaćanje postmaterijalističkih vrijednosti. Izloženost ratnim uvjetima može smanjiti prihvaćanje postmaterijalističkih vrijednosti kod niženaobraženih ispitanika, ako se testira interakcijski utjecaj rata i naobrazbe ispitanika, a nema dokaza interakcijskog djelovanja kad se testira izloženost ratnim uvjetima i naobrazba očeva ispitanika.

UVOD

Inglehartova teorija (Inglehart 1977., 1990.) predstavlja posljednjih godina najutjecajnije teorijsko tumačenje promjena u vrijednosnom sklopu u suvremenoj političkoj teoriji (Steel, Warner, Lovrich i Pierce 1992.). Prema Inglehartovu mišljenju, društveni prijelaz iz industrijskog u postindustrijsko društvo karakteriziran je većim kulturalnim promjenama unutar sklopa društvenih vrijednosti, pri čemu sve veći broj stanovnika naglasak svojih društvenih vrednota pomiče iz područja materijalnog blagostanja i fizičke sigurnosti prema izrazitijem naglašavanju elemenata društvenog života koji bi se mogli svrstati u kategoriju kvalitete života. Distinkcija između materijalističkih i postmaterijalističkih vrijednosti predstavlja u mnogome teorijsku eksplikaciju novijih program-

skih pravaca u europskoj politici započetih krajem sedamdesetih godina i artikuliranih u novim strankama koje se na političkoj sceni pojavljuju osamdesetih i devedesetih godina. Prema toj eksplikaciji, uz tradicionalne vrijednosti (religijske i komunalne) i podjelu na lijevu i desnu političku ideologiju, koja u osnovi definira odnos prema društvenoj preraspodjeli materijalnih dobara, treću dimenziju distinkcije političkih stranaka predstavlja razlikovanje između tradicionalnih stranaka zaokupljenih isključivo materijalnim blagostanjem i stranaka koje se zalažu za unapređenje kvalitete života. Pritom neka tumačenja polaze od neautoritarne strukture novih stranaka (Flanagan 1988.) ili kulturalnih razlika (Hellevik 1993.), a drugi više naglašavaju programske aspekte zalaganja za nematerijalne vrijednosti (Inglehart 1990.; Knutsen 1990.).

Otklon od materijalnih vrijednosti prema postmaterijalnim evidentiran je u kroskulturalnim istraživanjima u većem broju zemalja potpuno različitih kulturnih tradicija (Inglehart 1995.). Početno tumačenje o uzrocima kulturalnog pomaka Inglehart (1977.) nalazi u ekonomskom blagostanju neke zemlje u vrijeme odrastanja današnjih ispitanika (socijalizacijska hipoteza), kad uzroke nečijeg trajnog opredjeljenja prema postmaterijalističkim vrijednostima nalazi u sigurnosti i ekonomskom blagostanju obitelji u vrijeme odrastanja. Kasnije Inglehart (1990.) uvodi suptilnije objašnjenje oscilacija u prihvaćanju postmaterijalističkih vrijednosti, poznato kao *scarcity* hipoteza, po kojem osobe koje su u nekom razdoblju svojeg života oskudijevale materijalno ili u pogledu sigurnosti (posebno u doba gospodarskih kriza) iskazuju (trajni ili privremeni) otklon prema materijalističkim vrijednostima. Prijenos ekonomskih makrouvjeta na individualne uvjete objašnjava u većoj mjeri individualne varijacije i pojavu postmaterijalističkih vrijednosti u relativno slabo ekonomski razvijenim zemljama i ujedno zadržava i probabilističko objašnjenje povezanosti makroekonomskih pokazatelja i generacijskog prihvaćanja postmaterijalističkih vrijednosti.

Inglehart na dominantnom utjecaju ekonomskih prilika u vrijeme odrastanja gradi pretpostavku o stabilnoj vrijednosnoj orijentaciji koja ukazuje na povećanje prihvaćanja postmaterijalističkih koncepata sukladno općem ekonomskom napretku (posebno iskazanoj u razlikovanju dobnih kohorti), a drugi autori, iako prihvaćaju osnovnu tezu o povezanosti kulturalnog i ekonomskog napretka, ukazuju na moguće varijacije formiranja sustava društvenih vrednota pojedinca. Boltken i Jagodzinsky (1985.) ukazuju na to da, prema njihovim podacima, prihvaćanje postmaterijalističkih ideja može biti pod utjecajem okolinске nesigurnosti i u dobi koja se može svrstati u odraslu dob, a drugi autori (Habermas 1984., Kohn 1969.) drže da je pripadnost socijalnoj klasi ili sloju puno jači generator individualnih razlika u društvenim stavovima. Tako Habermas (1984.) drži da je prihvaćanje postmaterijalističkih ideja posljedica iskustva s komunikacijskim kanalima koji izlažu pojedinca različitim društvenim stavovima. Postmaterijalističke ideje su manje zastupljene među siromašnim i manualnim radnicima, ne zbog njihova materijalnog stanja već zato što tip njihova rada narušava oblike komunikacije kojima se postmaterijalistički sustav vrijednosti dominantno prenosi, jednako kao što narušava i kreativno izražavanje u

radu, za razliku od profesionalnih radnika. Prema obojici autora vrijednosti su usađene u socijalnu strukturu, pa promjena socijalnog položaja može dovesti i do promjene sustava društvenih vrijednosti.

Neki drugi autori (Hamilton i Wright 1986.), uspoređujući podatke istraživanja društvenih vrijednosti na osnovi Rokeach Terminal Value Scale primijenjene 1974. i 1981., ukazuju na relativno stabilne proporcije udjela u populaciji onih koji prihvaćaju postmaterijalističke vrijednosti i time nastoje negirati kulturološko tumačenje društvenog razvoja.

PROBLEM

Cilj ovog rada bio je empirijski provjeriti metrijske karakteristike skale za mjerenje materijalizma:postmaterijalizma te osnovne pretpostavke *scarcity* hipoteze o prihvaćanju postmaterijalističkih društvenih vrijednosti unutar populacije stanovnika većih hrvatskih gradova.

Koncepti i operacionalizacija mjerenja

Prihvaćanje postmaterijalističkih stavova mjereno je posebno konstruiranom skalom materijalističkih:postmaterijalističkih vrijednosti. Uobičajeno mjerenje podrazumijeva tri pitanja o ciljevima zemlje u idućem razdoblju, kad ispitanik bira između četiri ponuđene solucije od kojih su dvije materijalističke, a dvije postmaterijalističke. Nakon što ispitanik iskaže svoj prvi izbor, od njega se zahtijeva da od preostalih odabere još jednu koju drži važnom. Ovaj postupak, u osnovi između nominalne skale i rangiranja, ima kao prednost direktno suprotstavljavanje materijalističkih i postmaterijalističkih vrednota i po tome je navodno bolji od uobičajenih Likertovih skala prihvaćanja ili neprihvaćanja pojedine vrijednosti. Međutim, taj postupak, osim rudimentarnog brojanja izbora određenog tipa vrijednosti u tri pitanja i utvrđivanja indeksa postmaterijalizma, ne dopušta standardne psihometrijske provjere unutarnje konzistencije i faktorske dimenzionalnosti upotrijebljenih mjera. Stoga je u ovom radu konstruirana skala uspoređivanja u parovima. Standardne materijalističke i postmaterijalističke podražajne vrijednosti uspoređivane su tako da su dovođene u usporedni par: po jedna materijalistička i jedna postmaterijalistička vrijednost, ali tako da u parove dolaze samo podražaji iz istog pitanja. Time je stvoreno 12 usporednih M:PM parova, po četiri iz svakog pitanja.¹ Redoslijed pojavljivanja materijalističkih i postmaterijalističkih vrijednosti je variran tako da se svaka od vrijednosti pojavljuje jednom kao prva, a jednom kao druga u paru. Nakon mjerenja su itemi razloženi na A i B skalu, kako se isti podražaji ne bi pojavljivali dvaput u jednoj skali, a skale su odvojeno metrijski obrađene. Skala A je pritom sadržavala postmaterijalističke vrijednosne podražaje na desnoj strani uspoređivanog para, a skala B na lijevoj strani. Stoga je u kodiranju odgovora viši rezul-

1

Skala M:PM dana je u Prilogu.

tat u A-skali indicirao prihvaćanje postmaterijalističkih ideja, a u B-skali je viši rezultat predstavljao veće prihvaćanje materijalističkih vrijednosti.

Uz mjerenje M:PM vrijednosti, mjereni su i neki drugi koncepti relevantni za ocjenu društvenih stavova pojedinca: lijevo:desno političko opredjeljenje mjereno je sa sedam-itemskom skalom primjenjivanom u World Values Survey (Inglehart 1995.), religijsko:sekularno uvjerenje mjereno je kroz čestoću prisustvovanja crkvenim obredima (*church attendance item*) i kroz čestoću molitvi (*pray frequency*) iz WVS, a kao mjera autoritarnosti rabljena je Laneova četiriitemska skala (Lane 1955.). Navedene mjere rabe se kao kontrolne varijable u predtestiranju validnosti mjerenja M:PM koncepta.

Kao nezavisne varijable rabljeni su sljedeći koncepti:

- izloženost ratnim prijetnjama – operacionalizirana kao binarna varijabla rezidencijalnog statusa ispitanika u gradu koji je manje od 20 km udaljen od crte bojišnice i time je bio izložen konstantnoj prijetnji granatiranja i u pojedinim razdobljima rata stvarno granatiran;
- naobrazba ispitanika – mjereno na skali od osam stupnjeva;
- naobrazba ispitanikova oca – mjereno na skali od osam stupnjeva.

Izloženost ratnim prijetnjama u ovom je radu rabljena kao mjera deprivacije osnovnih uvjeta sigurnosti života ispitanika, ispitanikove obitelji ili ispitanikove imovine. Nalaz povezanosti M:PM stavova s položajem na ovoj varijabli išao bi u prilog nalaza Bolkena i Jagodzinskog (1985.) o mogućem utjecaju oskudice na prihvaćanje postmaterijalističkih stavova u bilo kojem razdoblju života osobe.

Naobrazba ispitanika rabljena je kao gruba mjera njegova aktualnog socijalnog položaja.

Naobrazba ispitanikova oca upotrijebljena je kao posredovana mjera materijalnog statusa obitelji u formativnom razdoblju pojedinca, pa bi tako potvrđivala pretpostavke Inglehartove socijalizacijske hipoteze.

Ispitanici i način mjerenja

Mjerene varijable bile su dio većeg anketnog upitnika 1996. godine primijenjenog na probabilističkom uzorku domaćinstava osam gradova u Hrvatskoj većih od 50.000 stanovnika (Zagreb, Slavonski Brod, Osijek, Karlovac, Rijeka, Pula, Zadar, Split).

Ispitano je 287 ispitanika u Zagrebu, 75 u Splitu, 75 u Rijeci, 75 u Osijeku te po 50 u Slavonskom Brodu, Karlovcu i Puli i 44 u Zadru. Izbor domaćinstava unutar gradova izvršen je iz popisa adresa metodom slučajnog izbora bez povrata. Uz osnovni popis, anketari su dobili i dopunske adrese, birane na jednak način. Njima su zamjenjivali osnovne adrese u slučaju odbijanja, neposvojanja adrese ili kojeg drugog razloga ometanja u realizaciji ankete.

Anketirane su osobe starije od 18 godina. Izbor sugovornika unutar domaćinstva bio je slučajan, a obavljen je na osnovi metode Troidahla i Cartera.²

Radi što bolje procjene u planiranju uzorka, manji gradovi su nadreprezentirani, a veći podreprezentirani u usporedbi s populacijom, pa su u računskoj obradi udjeli ponderiranjem dovedeni u odnose utvrđene Popisom stanovništva 1991.

Obrada rezultata

Prije analize utjecaja nezavisnih varijabla na zavisnu izvršena je psihometrijska validacija M:PM skale. Rabljeni su: indeksi nutarnje konzistencije, dimenzionalnosti skale i korelacije prema drugim mjerama političkih opredjeljenja.

Unutar analize odnosa nezavisnih varijabli i M:PM skale izračunate su analize varijance po nezavisnim dimenzijama. Pritom su nezavisne varijable naobrazbe ispitanika i ispitanikova oca svedene na tri stupnja (niža, srednja i viša naobrazba). Provjera osnovnih relacija izvršena je jednosmjernom analizom varijance, a provjera zajedničkog utjecaja svih varijabla pod generaliziranim linearnim modelom s hijerarhijskim uvođenjem nezavisnih varijabla u interakcije.

REZULTATI

Analiza metrijskih karakteristika A i B varijante skala M:PM izvršena je provjerom sljedećih parametara:

- Cronbachov alfa koeficijent nutarnje konzistencije,
- Tukeyev test zbrojivosti čestica,
- faktorska dimenzionalnost čestica unutar skale,
- relacije skalnih vrijednosti prema izabranom setu drugih mjera vrijednosnih orijentacija.

Tablica 1

Mjere nutarnje konzistencije skala M:PM

	M:PM skala A	PM:M skala B
Cronbach α koeficijent pouzdanosti	.538	.414
Tukey koeficijent aditivnosti	.868	.987
% objašnjene varijance prvom glavnom komponentom	30.7%	26.9%

Prema pouzdanosti iskazanoj kao koeficijent nutarnje konzistencije alfa, obje skale su slične i imaju nisku, ali za šestitemsku skalu očekivanu pouzdanost.

²

Navedenom metodom se iz već priređenih tablica, u kojima su opisani ispitanici na osnovi spola i starosti, bira ispitanik metodom slučajnog izbora (Troidahl i Carter 1964.).

Kod skale A ona je nešto viša i iznosi .54 a kod skale B ona iznosi .41. Kako je riječ o prvoj provjeri psihometrijskih kriterija skale te kako je predmet mjerenja niz reakcija na razmjerno heterogene društveno-političke akcije, skale se mogu popraviti homogenizacijom čestica te provjerom dimenzionalnosti većeg seta itema koji bi mjerili reakcije na određene društvene akcije. Iako Cronbach-ov koeficijent pokazuje da skale predstavljaju skup heterogenih reakcija, Tukeyev koeficijent aditivnosti ukazuje na to da obje skale u većoj mjeri ispunjavaju uvjet aditivnosti čestica.

Kako skale imaju svega po šest čestica, za očekivati je bilo da će većina kriterija za ekstrakciju faktora tendirati izdvajanju svega jedne dimenzije. Prva glavna komponenta skale A objašnjava 30.7 posto, a kod skale B identičan postupak dovodi do objašnjenja 26.9 posto ukupne varijance. Pritom se analizom saturacija čestica prvom glavnom komponentom može uočiti da bi izbacivanje jedne čestice (item 4) iz B skale znatno popravilo metrijske karakteristike ($\alpha=.472$). Općenito uzevši, skale za mjerenje materijalističke:postmaterijalističke usmjerenosti ispitanika mogle bi, uz adekvatnu proceduru konstrukcije skale, dovesti na puno višu psihometrijsku razinu.

Tablica 2
Faktorska struktura skala M:PM

M:PM skala A		PM:M skala B	
M:PM item 1	.439	M:PM item 3	.553
M:PM item 2	.626	M:PM item 4	.057
M:PM item 5	.644	M:PM item 6	.646
M:PM item 7	.422	M:PM item 8	.584
M:PM item 9	.563	M:PM item 10	.522
M:PM item 12	.588	M:PM item 11	.523

Faktorski bodovi skale A i B koreliraju međusobno na razini $r=-0.597$.³

Sadržajna valjanost skala provjerena je koreliranjem faktorskih bodova M:PM skala s isto tako faktorski definiranim mjerama političkih orijentacija lijevo:desno, autoritarnosti i religioznosti. Kao što se može zaključiti iz tablice 3., korelacije među upotrijebljenim konstruktima, iako statistički značajne, niske su i ukazuju najvjerojatnije na nezavisnost koncepta M:PM od ostalih upotrijebljenih konceptata.⁴ Pritom se može uočiti tek blagi otklon skale B prema autoritarnosti.

3
Skale imaju opozitna usmjerenja čestica.

4
Postoji, dakako, mogućnost da je niska korelacija posljedica slabe pouzdanosti mjerenja M:PM koncepta, a ne nezavisnosti uspoređivanih mjera.

Tablica 3**Korelacije faktora M:PM s drugim dimenzijama društvenih stavova⁵**

	M:PM skala A	PM:M skala B
desno:lijevo	-.085**	.117**
autoritarnost	-.145**	.235**
religioznost	.088**	-.088**

Daljnja provjera materijalističkog:postmaterijalističkog koncepta provedena je provjerom utjecaja socijalnih uvjeta na prihvaćanje postmaterijalističkih vrijednosti. Jednosmjernom analizom varijance provjerena je međuzavisnost svake od skala M:PM koncepta u odnosu na nezavisne varijable: izloženosti ratnim opasnostima, naobrazbe ispitanika te naobrazbe ispitanikova oca. Pritom je recentnija izloženost ratnim opasnostima rabljena kao probabilistička varijabla deprivacije u području osnovnih biologijskih potreba,⁶ naobrazba ispitanika kao posredovana mjera socijalnog statusa, a naobrazba oca kao posredovana mjera oskudice u formativnom razdoblju.⁷ Rezultati analiza dani su u tablicama 4-6.

Tablica 4**Jednosmjerna analiza varijance faktorskih bodova dimenzija M:PM prema naobrazbi ispitanikova oca**

		ANOVA				
		suma kvadrata	df	MS	F-omjer	značajnost
M:PM A skala	među grupama	20.43	2	10.21	10.3206	0.00
	unutar grupa	617.69	624	0.98		
	total	638.12	626			
M:PM B skala	među grupama	29.90	2	14.95	15.3404	0.00
	unutar grupa	599.45	615	0.97		
	total	629.35	617			

5

Jednom zvjezdicom označene su korelacije koje se na razini rizika manjoj od 5 posto razlikuju od nulte povezanosti, a s dvije zvjezdice korelacije čija je značajnost ispod 1 posto rizika.

6

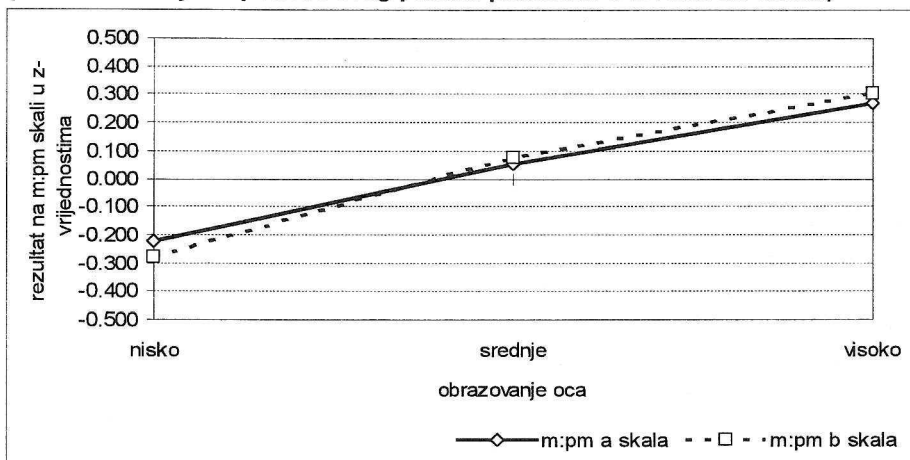
Probabilistička mjera označava varijablu u kojoj je rezultat ispitanika generiran na osnovi nekog probabilističkog kriterija, npr. u slučaju izloženosti ratnim stradanjima, kad se pretpostavlja da je veći broj stanovnika gradova koji su bili bliži bojišnici bio izložen ratnim stradanjima, negoli stanovnici u gradovima koji su udaljeniji od bojišnice.

7

Posredovana varijabla u ovom radu znači svaku varijablu koja je u očekivano visokoj korelaciji s teorijski postuliranim konceptom. Tako posredovana varijabla socijalnog statusa znači naobrazbu ispitanika, a posredovana varijabla materijalnog statusa obitelji u formativnom razdoblju naobrazbu oca ispitane osobe. Zaključak je temeljen na brojnim istraživanjima socijalnog statusa u predtranzicijskom i tranzicijskom razdoblju u kojima je varijabla naobrazbe bila najbolje saturirana faktorom materijalnog statusa (Saksida, Petrović 1972.; Baranović, Rimac 1991.; Karajić, Milas, Rimac 1995.).

Slika 1

Aritmetičke sredine ispitanika na skalama M:PM prema tipu naobrazbe oca (PM:M B skala je za potrebe ovog prikaza prikazana u inverznom obliku)

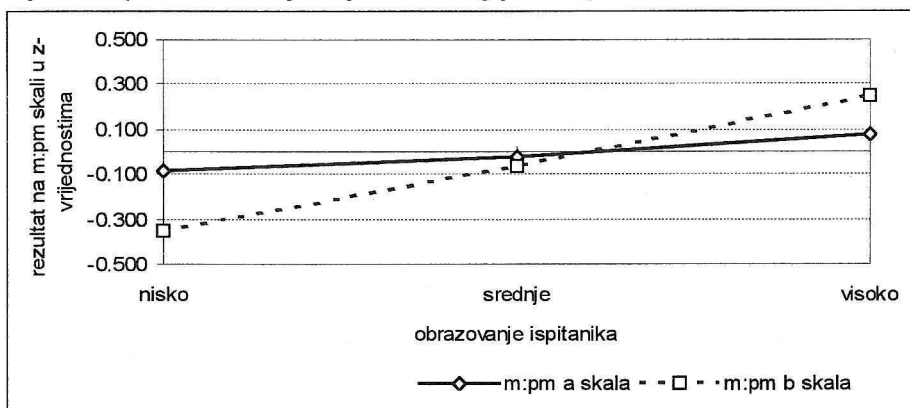
Tablica 5

Jednosmjerna analiza varijance faktorskih bodova dimenzija M:PM prema naobrazbi ispitanika

		ANOVA				
		suma kvadrata	df	MS	F-omjer	značajnost
m:pm a skala	među grupama	2.12	2	1.06	1.0601	0.34
	unutar grupa	665.39	665	1.00		
	total	667.51	667			
m:pm b skala	među grupama	24.55	2	12.27	12.6972	0.00
	unutar grupa	633.22	655	0.96		
	total	657.77	657			

Slika 2

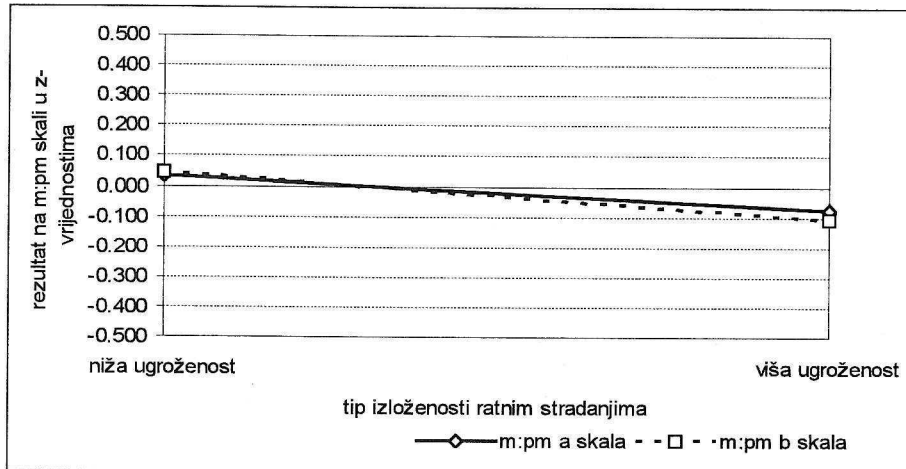
Aritmetičke sredine ispitanika na skalama M:PM prema tipu naobrazbe ispitanika (PM:M B skala je za potrebe ovog prikaza prikazana u inverznom obliku)

Tablica 6
Jednosmjerna analiza varijance faktorskih bodova
dimenzija M:PM prema izloženosti ratnim stradanjima

		ANOVA				
		suma kvadrata	df	MS	F-omjer	značajnost
M:PM A skala	među grupama	1.60	1	1.60	1.6040	0.20
	unutar grupa	666.39	667	0.99		
	total	668.00	668			
M:PM B skala	među grupama	3.22	1	3.22	3.2366	0.07
	unutar grupa	654.77	657	0.99		
	total	658.00	658			

Slika 3
Aritmetičke sredine ispitanika na skalama M:PM prema tipu izloženosti
ratnim stradanjima (PM:M B skala je za potrebe ovog prikaza prikazana
u inverznom obliku)

Kako se može zaključiti iz tablica, signifikantna razlika na obje varijante M:PM skale potvrđena je samo kod skupina deriviranih na osnovi naobrazbe oca. Scheffeov post hoc test razlika među skupinama ukazuje da je signifikantna razlika u najvećoj mjeri uvjetovana razlikovanjem skupine ispitanika čiji očevi su imali nižu naobrazbu i koji puno manje prihvaćaju postmaterijalističke vrijednosti, od ostale dvije skupine (oni s očevima srednje naobrazbe i ispitanici s očevima više i visoke naobrazbe). Ovaj nalaz u podudarnosti je s očekivanjima koja proizlaze iz Inglehartove teorije po kojoj su ekonomski uvjeti obitelji u formativnom razdoblju pojedinca osnovica za formiranje postmaterijalističkih vrijednosti.

Izobrazbeni status ispitanika može se u velikoj mjeri povezati sa socijalnim statusom ispitanika, iako je i indikator drugih uzroka prihvaćanja ili odbijanja

postmaterijalističkih vrijednosti (npr. iskustva s komunikacijskim kanalima koji izlažu pojedinca različitim društvenim stavovima – Habermas, 1984.). Testovi razlikovanja u prihvaćanju postmaterijalističkih vrijednosti kod grupacija različite naobrazbe ne daju jednoznačan dokaz o utjecaju naobrazbe ispitanika na prihvaćanje postmaterijalističkog koncepta. Testiranje M:PM A-skale ukazuje na to da razlike u naobrazbi ne postoje, a na PM:M B-skali razlike su evidentirane u smjeru većeg prihvaćanja postmaterijalističkih vrednota kod srednje i visokonaobraženih ispitanika u odnosu na manje prihvaćanje kod niženaobraženih ispitanika.

I na kraju, testovi prihvaćanja postmaterijalističkih ideja kod ispitanika koji su rezidencijalno bili smješteni u ratne ili neratne zone pokazuju da ne postoje značajne razlike. Time se u znatnoj mjeri dovodi u pitanje Maslowljeva pretpostavka o odustajanju od zadovoljenja viših motiva ako je ugroženo zadovoljavanje nižih (Maslow 1943.) i u većoj se mjeri približava pretpostavci socijalizacijske hipoteze po kojoj će autonomnost opredjeljenja biti veća, a opredjeljenja će ponajprije ovisiti o uvjetima u formativnom razdoblju pojedinca. Rezultati su opozitni nalazima Bolkena i Jagozinskog (1985.) i ne potvrđuju argumentaciju Hamiltona i Wrighta (1986.).

Kako bi se provjerila pretpostavka o utjecaju aktualne pozicije pojedinca u socijalnom i u sigurnosnom statusu na u djetinjstvu i adolescenciji formirane stavove, proveden je hijerarhijski postupak višesmerne analize varijance. Unutar hijerarhijskog modela testiran je prinos ispitanikove naobrazbe (aktualni socijalni status) i rezidencijalnog smještaja u ratne i neratne zone (aktualni sigurnosni status) na prihvaćanje postmaterijalističkih vrijednosti nakon što je u predikciju (testiranje) već uvedena varijabla naobrazbe oca ispitanika, kao mjera ekonomskog statusa u formativnom razdoblju. Ovaj postupak proveden je i iz posve metrijskih razloga; naime, upotrijebljene varijable izobrazbenog statusa ispitanika i izobrazbenog statusa ispitanikova oca u međusobnoj su korelaciji od $r=+.45$, pa se u linearnom modelu njihovi prinosi radi preklapanja potiru. Korelacije varijable izloženosti ratnim prijetnjama s varijablama naobrazbe relativno su niske ($r=-.189$ s naobrazbom oca i $r=-.165$ s naobrazbom ispitanika). Stoga nezavisne varijable u nejednakoj mjeri određuju variranje rezultata u zavisnoj varijabli, pa su zato uvođene u analizu sukcesivno. Redoslijed uvođenja varijabla u analizu određen je u skladu s teorijskim očekivanjima na osnovi socijalizacijske i *scarcity* hipoteze.

Analize nedvojbeno ukazuju na to da nema interakcijskih efekata izloženosti ratnim stradanjima ako se oni mjere naobrazbom oca ispitane osobe, postoji jasan trend višeg prihvaćanja postmaterijalističkih vrijednosti kod osoba čiji su očevi bili više naobrazbe, bez obzira na aktualnu ili recentnu ugroženost ratnim prijetnjama (slike 5. i 8.).

Naobrazba oca u interakciji s naobrazbom ispitanika pokazuje blagi trend većeg prihvaćanja postmaterijalističkih koncepta kod viših izobrazbenih kategorija, ali taj trend nije potvrđen u obje analize i nema uvijek isti smjer. U jed-

noj analizi postoji izrazito graduiranje prihvatanja PM konceptata kod ispitanika sa srednje naobraženim očevima (slika 4.) i konstantna razina prihvatanja ovih ideja kod druge dvije kategorije naobrazbe očeva, a u drugoj se analizi taj trend ne nazire (slika 7.).

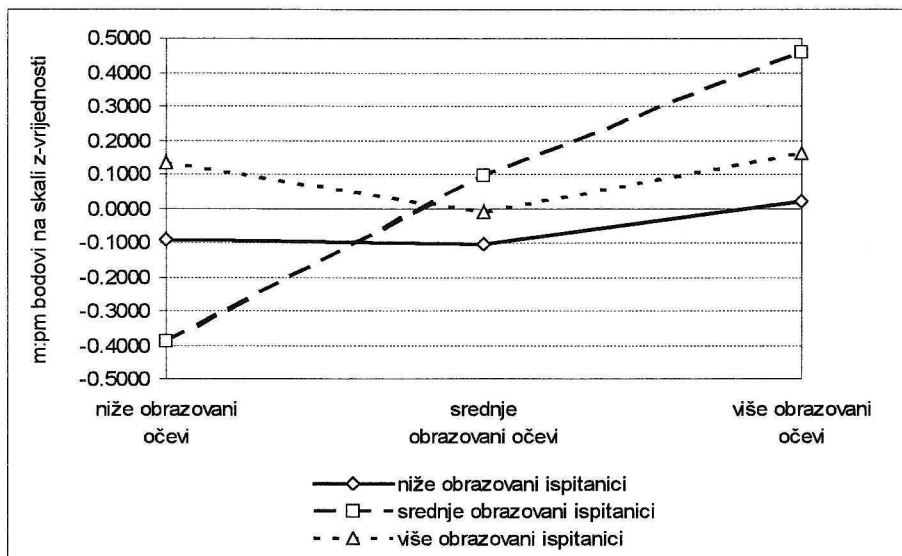
Tablica 7

Višesmjerna analiza varijance faktorskih bodova dimenzija M:PM A-skale prema naobrazbi ispitanikova oca, ispitanikovoj naobrazbi i izloženosti ratnim stradanjima (nezavisne varijable su u analizu uvođene hijerarhijski)

	suma kvadrata	df	MS	F-omjer	značajnost
glavni efekti					
obrazovanje oca	20.43	2	10.21	10.7426	0.00
obrazovanje ispitanika	0.89	2	0.44	0.4702	0.62
izloženost ratnoj prijetnji	0.00	1	0.00	0.0021	0.96
dvosmjerne interakcije					
obrazovanje oca * obrazovanje ispitanika	9.94	4	2.48	2.6131	0.03
obrazovanje oca * izloženost ratnoj prijetnji	4.90	2	2.45	2.5784	0.07
obrazovanje ispitanika * izloženost ratnoj prijetnji	22.33	2	11.16	11.7435	0.00
model	55.15	13	4.24	4.4616	0.00
rezidual	582.96	613	0.95		
total	638.12	626	1.01		

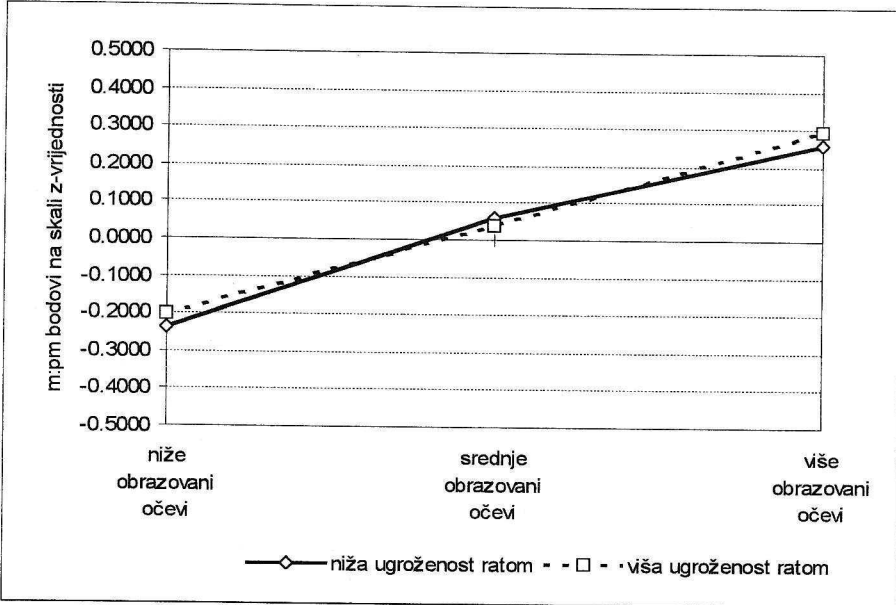
Slika 4

Dvosmjerne interakcije naobrazbe oca i naobrazbe ispitanika na M:PM A-skali

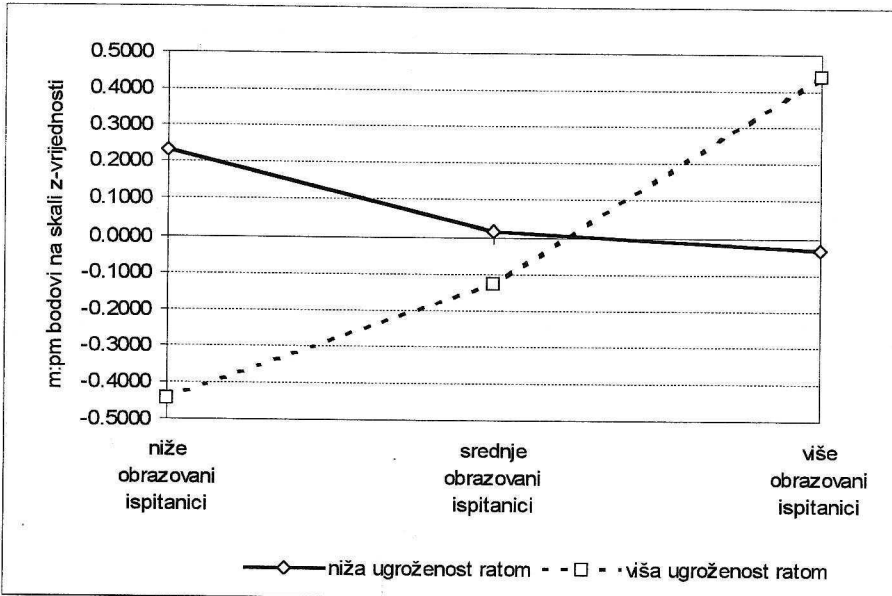
Slika 5

Dvosmjerne interakcije naobrazbe oca i izloženosti ratnim stradanjima na M:PM A-skali

Slika 6

Dvosmjerne interakcije naobrazbe ispitanika i izloženosti ratnim stradanjima na M:PM A-skali

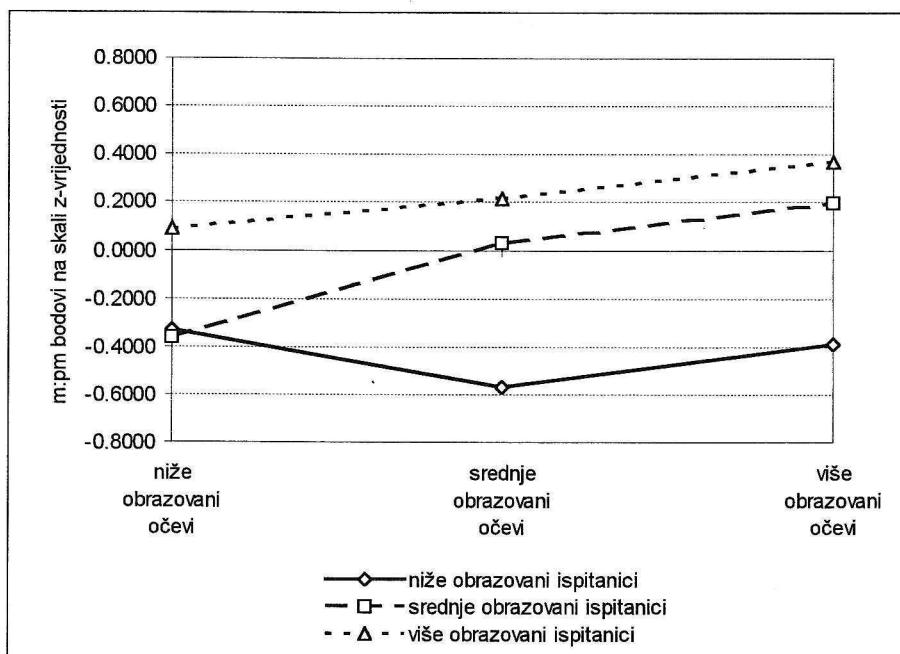
Tablica 8

Višesmjerna analiza varijance faktorskih bodova dimenzija PM:M B-skale prema naobrazbi ispitanikova oca, ispitanikovoj naobrazbi i izloženosti ratnim stradanjima (nezavisne varijable su u analizu uvedene hijerarhijski)

	suma kvadrata	df	MS	F-omjer	značajnost
glavni efekti					
obrazovanje oca	29.90	2	14.95	15.9220	0.00
obrazovanje ispitanika	8.18	2	4.09	4.3563	0.01
izloženost ratnoj prijetnji	0.07	1	0.07	0.0794	0.77
dvosmjerne interakcije					
obrazovanje oca *					
obrazovanje ispitanika	3.27	4	0.81	0.8729	0.47
obrazovanje oca * izloženost ratnoj prijetnji	0.31	2	0.15	0.1667	0.84
obrazovanje ispitanika * izloženost ratnoj prijetnji	15.24	2	7.62	8.1161	0.00
model	62.13	13	4.77	5.0895	0.00
rezidual	567.22	604	0.93		
total	629.35	617	1.02		

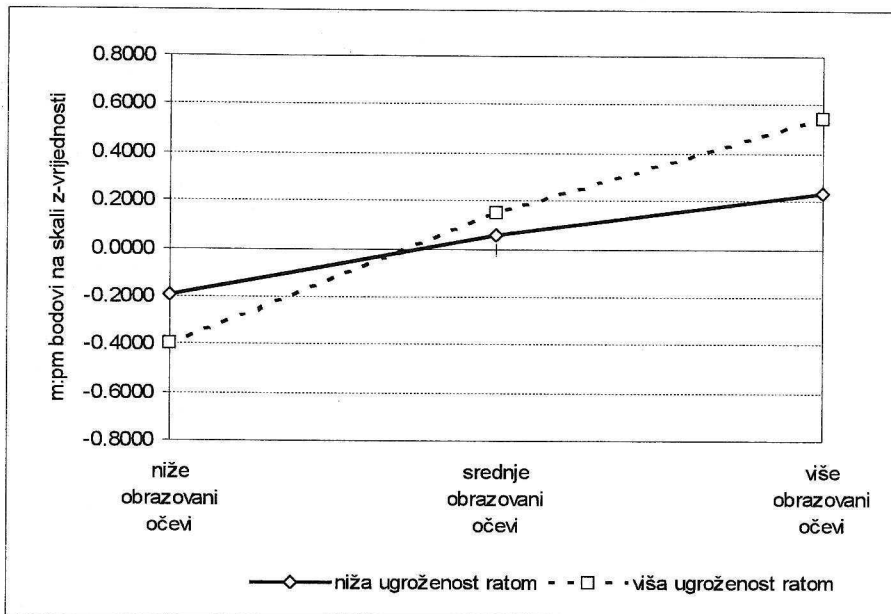
Slika 7

Dvosmjerne interakcije naobrazbe očeva i naobrazbe ispitanika na M:PM B-skali

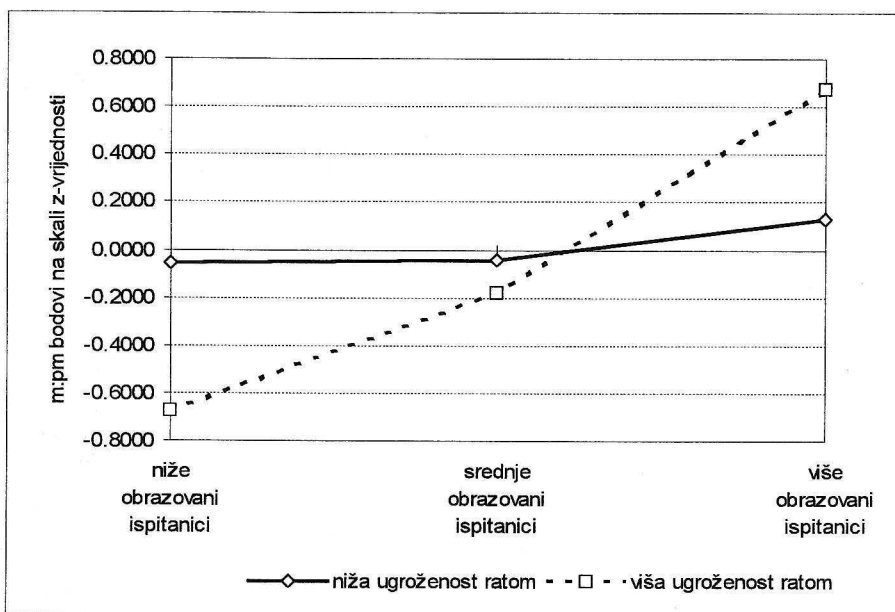
Slika 8

Dvosmjerne interakcije naobrazbe očeva i izloženosti ratnim stradanjima na M:PM B-skali

Slika 9

Dvosmjerne interakcije naobrazbe ispitanika i izloženosti ratnim stradanjima na M:PM B-skali

I na kraju, interakcijski efekti naobrazbe ispitanika i recentnije ugroženosti ratom pokazuju dosljedno rast prihvaćanja postmaterijalističkih vrijednosti s naobrazbom kod ratno ugroženih osoba i niveliranost u prihvaćanju tih stavova kod ratom neugroženih (slike 6. i 9.). Stoga se može pretpostaviti da, za razliku od prihvaćanja postmaterijalizma uvjetovanog naobrazbom oca koja ostaje stabilna i u ratnim prilikama, kod prihvaćanja postmaterijalističkih stavova uvjetovanih naobrazbom ispitanika može doći do narušavanja prihvaćanja tih stavova u ratnim prilikama. Narušavanje prihvaćanja je to veće što je naobrazba ispitanika niža.

Nalazi ovog istraživanja, uz osnovna podudaranja s Inglehartovom predviđanjima u smislu dominantnog utjecaja naobrazbe oca na prihvaćanje postmaterijalističkih stavova, ukazuju na to da je prihvaćanje tih vrijednosti u određenoj mjeri posredovano i naobrazbom samog ispitanika, ali da je taj tip opredjeljenja podložan varijacijama povezanim s okolnim zbivanjima i s mogućim deprivacijama ostalih potreba ispitanika.

ZAKLJUČAK

Iz rezultata dobivenih ovim istraživanjem može se zaključiti da je mjerenje koncepta postmaterijalističkih vrijednosti moguće na puno višoj metrijskoj razini od dosadašnjeg operacionaliziranja u obliku nominalnih varijabli. Prema predloženoj operacionalizaciji, usporedba u parovima daje zadovoljavajuće početne rezultate u pogledu faktorske dimenzionalnosti skala i relativno niske pouzdanosti tipa nutarnje konzistencije. Koncept postmaterijalizma nije jače koreliran s drugim mjerama društvenih stavova, pa je tek u nekim segmentima vidljivo manje poklapanje sa skalom autoritarnosti.

Provjerom socijalizacijske i *scarcity* hipoteze utvrđena je dominantna uloga formativnog razdoblja pojedinca u usvajanju postmaterijalističkih vrednota, pa u tom slučaju vrlo velika autonomija tih vrednota od aktualnih društvenih uvjeta u kojima se pojedinac nalazi. Ako su pak postmaterijalističke vrijednosti usvojene u kasnijim razdobljima života, ponajprije kao posljedica naobrazbe ispitanika, one su u velikoj mjeri podložne aktualnim društvenim okolnostima i to to više što je naobrazba osobe manja.

LITERATURA

Baranović, B., Rimac, I. (1991.) Socijalna struktura studenata Sveučilišta u Zagrebu, u: *Profil studenata zagrebačkog Sveučilišta*, IDIS, Zagreb.

Boltken, F., Jagodzinsky, W. (1985.) In an environment of insecurity: Postmaterialism in the European Community, 1970 to 1980, *Comparative Political Studies*, 17(4), 453-484

Flanagan, S. et al. (1988.) *Explaining value change and its political implications in eleven advanced industrial democracies*, XIV World Congress of the International Political Science Association, 1-51

- Habermas, J. (1984.) *Theory of communicative action*, Boston, Beacon Press
- Hamilton, R. F.; Wright, J.D. (1986.) *The state of the masses*, New York, Aladine
- Hellevik, O. (1993.) Postmaterialism as a dimension of cultural change, *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 5, no. 3, 211-233
- Inglehart, R. (1977.) *The silent revolution: Changing values and political styles among western democracies*, Princeton, Princeton University Press
- Inglehart, R. (1990.) *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton, Princeton University Press
- Inglehart, R. (1995.) *Modernization and postmodernization, cultural, economic and political change in 43 societies*, Princeton, Princeton University Press
- Karajić, N., Milas, G., Rimac, I. (1995.). Stari i mladi lavovi: Tipologija hrvatskih menedžera u razdoblju tranzicije. *Revija za sociologiju*, 26, 219-228.
- Knutsen, O. (1990.) Materialist and Post-Materialist Values and Social Structure in the Nordic Countries: A Comparative Study, *Comparative Politics* Vol. 23, 85-104
- Kohn, M. (1969.) *Class and conformity: A study in values*, Homewood Ill., Dorsey Press
- Maslow, A. H. (1943.) A theory of human motivation, *Psychological Review*, Vol. 50. 370-396
- Saksida, S., Petrović, K. (1972.) Teoretični model socialne stratifikacije: Poskus kvantitativne verifikacije, *Teorija in praksa*, Vol 9, no. 10, 1407-1419
- Steel, B.S.; Warner, R. L.; Lovrich, N.P.; Pierce, J.C. (1992.) The Inglehart-Flanegan debate over postmaterialist values: Some evidence from a Canadian-American case Study; *Political Psychology*, 13, 61-78
- Troldahl, C.V., Carter, R. E. (1964.) Random Selection of Respondents within Households in Phone Surveys, *Journal of Marketing Research*, Vol. 1, 71-76

PRILOG

Ljudi ponekad govore o tome što bi trebali biti ciljevi ove zemlje u sljedećih deset godina. Ovdje su upisani neki od tih ciljeva. Kad biste se između dva cilja morali odlučiti, koji biste izabrali? Zaokružite broj bliže tvrdnji s kojom se slažete.⁸

1	A skala	Visoka stopa ekonomskog rasta	1	2	Osigurati da ljudi imaju više utjecaja na radnom mjestu i u svojoj zajednici
2	A skala	Imati snažne oružane snage	1	2	Nastojati uljepšati naše gradove i sela
3	B skala	Osigurati da ljudi imaju više utjecaja na radnom mjestu i u svojoj zajednici	1	2	Imati snažne oružane snage
4	B skala	Nastojati uljepšati naše gradove i sela	1	2	Visoka stopa ekonomskog rasta
5	A skala	Održavanje reda u zemlji	1	2	Omogućiti ljudima veći utjecaj na važne odluke vlasti

6	B skala	Omogućiti ljudima veći utjecaj na važne odluke vlasti	1	2	Boriti se protiv rasta cijena
7	A skala	Boriti se protiv rasta cijena	1	2	Štititi slobodu govora
8	B skala	Štititi slobodu govora	1	2	Održavanje reda u zemlji
9	A skala	Stabilna ekonomija	1	2	Napredak prema manje otuđenom i humanijem društvu
10	B skala	Napredak prema manje otuđenom i humanijem društvu	1	2	Borba protiv zločina
11	B skala	Napredak prema društvu u kojem se znanje i pamet cijene više od novca	1	2	Stabilna ekonomija
12	A skala	Borba protiv zločina	1	2	Napredak prema društvu u kojem se znanje i pamet cijene više od novca

ON SOME ASPECTS OF VALIDITY OF THE POSTMATERIALIST CONCEPT OF SOCIAL VALUES

Ivan Rimac

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

Empirical examination of 706 respondents from eight large Croatian cities has provided us with the metric characteristics for measuring the materialist:postmaterialist concept by use of the method of comparison in pairs. Two scale variants have the internal consistency reliability of α .538 (A-scale) and α .414 (B-scale). Both scales indicate unidimensional characteristics, and a relative independence from measures of left:right orientation, religious-secular orientation and authoritarianism. The analysis of variance helped check the influence of the education of the respondent's father, the respondent's own education and recent exposure to war circumstances on the acceptance of postmaterialist values. The findings support the expectations derived from the *scarcity* hypothesis, and confirm the dominant influence of the father's education on the acceptance of postmaterialist values. Exposure to conditions of war can lessen the acceptance of postmaterialist values in less educated examinees if the interactional influence of war and the examinee's education is tested, while there is no proof of interactional activity when one tests the exposure to circumstances of war and the education of the examinee's father.

ZU EINIGEN ASPEKTEN DER GÜLTIGKEIT DES POSTMATERIALISTISCHEN KONZEPTS GESELLSCHAFTLICHER WERTE

Ivan Rimac

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Durch die empirische Prüfung von 706 Testpersonen aus acht kroatischen Großstädten wurden metrische Charakteristiken ermittelt, die eine Messung des postmaterialistischen Wertekonzepts anhand des Vergleichs von Wertepaaren ermöglichen sollten. Die zwei angewandten Variantenskalen haben eine Verlässlichkeit vom Typus der inneren Konsistenz, und zwar gilt: $\alpha = 538$ (Skala A) und $\alpha = 414$ (Skala B). Beide Skalen weisen unidimensionale Eigenschaften auf und sind relativ unabhängig von Faktoren wie Links- bzw. Rechtsorientiertheit, religiöse bzw. sekuläre Orientiertheit und Autoritarität. Anhand einer Varianzanalyse ermittelte man den Einfluß, den der Bildungsstand des Vaters, der eigene Bildungsstand sowie die persönliche Betroffenheit durch den unlängst beendeten Krieg in Kroatien auf die Aneignung postmaterialistischer Werte jeweils ausüben. Die Ergebnisse sprechen zugunsten von Erwartungen, die aus der *Scarcity*-Hypothese deriviert sind, und bestätigen die dominante Rolle, die der Bildungsstand des Vaters bei der Übernahme postmaterialistischer gesellschaftlicher Werte spielt. Bei Testpersonen von niedrigerem Bildungsstand kann die persönliche Betroffenheit durch das Kriegsgeschehen die Akzeptanz postmaterialistischer Werte schmälern, was eine Überprüfung der interaktiven Beeinflussung durch Kriegsgeschehen und eigenen Bildungsstand des Befragten bestätigt. Hingegen die interaktive Beeinflussung durch Kriegsgeschehen und väterlichen Bildungsstand konnte nicht bewiesen werden.